

AZ ELMÉLETTÖRTÉNET „DISZKRÉT BÁJA” A KÖZGAZDASÁGTANBAN

THE „DISCREET CHARM” OF THE HISTORY OF ECONOMIC THOUGHT

DR. HABIL. BARANCSUK JÁNOS egyetemi docens,
a közgazdaságtudomány kandidátusa
Pécsi Tudományegyetem Közgazdaságtudományi Kar

ABSTRACT

It is usually held as evidence that the knowledge of our history is essential to build and define our identity. The absence or losing of our remembrance is a peculiar effect which could generate an „uncoordinated” behavior. That is why it is not accidental that teaching history – particularly the history of the different disciplines – exults for unquestionable consensus. However, economics is an exception which consider its history is a despicable discipline. This mentality causes the increasing omission of history of economic thought in the curriculums and mainstream economics. The present paper investigates the reasons of the aforementioned problem set. Firstly, the previous thinking, which causes the current situation, is explored. Furthermore, this paper try to shed light on the consequences and results of this kind of thinking to determine the effects of this mentality to economic education as well as economic thinking. Is it able the economics to reject the competition between the his sub-disciplines in favor of reconstruction?

1. Prológus

Általában evidenciát jelent, hogy múltunk ismerete elengedhetetlenül fontos identitásunk felépítése, meghatározása során. Emlékeink elvesztése/hiánya sajátos „gyökértelenség”-effektust, és az ezzel járó „koordinálatlan” magatartást generál. Nem véletlen, hogy a történelem – ezen belül a diszciplínák történetének – oktatása megkérdőjelezhetetlen konszenzusnak örvend. A kevés kivételek egyike a közgazdaságtudomány, amely napjainkra bizonyos lekicsinyléssel, akár megvetéssel tekint saját múltjára, aminek megfelelően az eszmetörténet egyre inkább kimarad, vagy legfeljebb megtűrt státuszt foglal el a tudományszakon belül – így a tantervekben is. A tanulmány arra keres választ, hogy vajon milyen út, milyen megfontolások vezettek el ahhoz, hogy ez a helyzet kialakuljon, vajon minek tudható be, és milyen következményekkel jár, hogy a „hivatalos” közgazdaságtan művelői egyre inkább az önként választott amnézia bódulatában tevékenykednek.

A tudományszak nyugati berkeiben az elméletörténet „trónfosztása” a chicagói egyetem professzorának, Stigler „aknamunkájának” betudhatóan teljesedik ki 1972-ben, amikor elérte, hogy a tudománytörténetből tett vizsgát még a PhD fokozat elnyerésének kritériumai közül is kigyomlálják. Példáját rövidesen a többi nagy egyetem

közgazdaságtan tanszékei is követték...¹ (Furcsa – mélyebben most nem analizált – szinkronicitásnak tekinthető, hogy Buñuel ugyancsak 1972-ben bemutatott filmje, „A burzsoázia diszkrét bája” mintha némi „áthallásokra” adna alkalmat, amennyiben bizonyos „közös étkezések” elmaradásáról szól...) A gyászos eredmény Building megfogalmazásában olyan „tökéletesen kész” okleveles PhD-közgazdászok, „simára csiszolt technikusok” (Blaug kifejezésével: „tudós idióták”) kibocsátása, akik anélkül kapnak fokozatot, hogy „valaha is olvastak volna olyasmit, amit tíz évvel korábban adtak ki, (...) akik tudnak ugyan komputert használni, tömeges korreláció- és regressziószámításokat futtatni, de (...) akiknek halvány sejtelmük sincs mindarról a vérről, izzadásról és könnyről, ami a gazdaság kialakulásához vezetett, és kevés elképzelésük van a valóságnak arról a részéről, ami az adataikon kívül helyezkedik el.”² A fenti sorokat olvasva joggal asszociálhatunk a „fedélközben elszabadult hajóágyúra” és annak „autoimmun” harcászati hatásaira is.

2. Pro és kontra

Mivel az elmélettörténet tanulmányozásának értelmességét (a szóban forgó diszciplína oktatójaként is) – Stiglerrel ellentétben – nem kérdőjelezzük meg, a továbbiakban pedig inkább arra a folyamatra koncentrálnunk, amelynek következményeként a történeti szemlélet mégis kiszorul a közgazdaságtanból, csupán három – tartalmilag a legfontosabbnak ítélt – citátumra szorítkozunk a tárgy mellett állást foglaló számos megnyilatkozás közül. „A mult időket úgy tekinthetjük, mint egy nagy laboratóriumot, melyben elég oly kísérlet van, a melyekből a nemzetgazdaságtan tanulhat” – vélekedik Földes Béla, Kautz tanítványa.³ Schumpeter szerint pedig „a modern problémák, módszerek és eredmények nem érthetők meg teljesen, ha nem rendelkezünk némi tudással arról, hogy a közgazdászok miért gondolkodnak úgy, ahogy gondolkodnak”⁴ – rámutatva ezzel a megismerés instrumentumaira vonatkozó reflexiók fontosságára. Végül Blaug meglátása: „A közgazdasági tudás útfüggő. Amit ma tudunk, (...) az nem olyasmi, amit egyszer csak hirtelen felfedezünk, hanem felfedezések summája, a múlt tévedéseinek és helyes meglátásainak eredője.”⁵ És vajon reális elképzelés, hogy a megtett út tapasztalatai – még ha a valóban nem belátható jövő felé is haladunk – feleslegesek lennének? – tesszük fel a kérdést Blaug sorait kiegészítve.

Reális-e vagy nem, sajnálatos módon létező, és korántsem „zs-kategóriás” gondolkodókhoz kapcsolható ez a felfogás. „Milyen nyereséget hozna nekünk nevenséges nézetek, hírhedett elméletek gyűjtése? Haszontalan és unalmas volna a keresgélés. Ezért a tudomány története oly mértékben lesz rövidebb, ahogyan a tudomány tökéletesedik.”⁶ Továbbá: „mi haszna összegyűjteni a mult abszurd tévedéseit és méltán elfeledett tanait? (...) A hibát el kell felejteni, nem megtanulni.”⁷ – „sziporkázik” például Say, Stigler érvelését mintegy megelőlegezve. Whitehead, a mult század egyik legjelentősebb filozófusa pedig hasonlóképpen botránysos, tudós elméhez méltatlan csúsztatással állapítja meg, hogy „Egy tudomány, amely nem meri elfelejteni alapítóit, elveszett.”⁸ Samuelson cinizmusa (netán tudatlansága?) ugyancsak meglepő: „A felsős diákoknak legalább négy óra alvásra van szükségük; ez egyetemleges törvény, valamit be kell áldozni a tárgykínálatból.”⁹ Ha ezt az okoskodást pl. a szerencsétlen sorsfordu-

lókban gazdag magyar történelemre alkalmaznánk, vajmi kevés maradna a tananyagból, mondván, hogy a tatárjárás, a mohácsi vész, a 48-as forradalom, Trianon, '56-os forradalom etc. semmiféle tanulással nem szolgál a jelenben élő nemzedék számára, közös múltunkból tehát kitörleendő...

Természetesen egyetértünk azzal, hogy a tévedések, rossz megoldások háttérben rejlő (módszertani/történelmi) reflexek átvétele, „fixációja” fölöttébb káros lenne, azonban az ezt kiküszöbölni kívánó „lobotómia” talán mégsem a legcélravezetőbb terápia. „Egy kultúra felbomlását jelző tipikus jelenség a történelmi érzék elvesztése és a hagyományok iránti növekvő tiszteletlenség”¹⁰ – hívja fel az ezzel járó leépülés tüneteire a figyelmet Leijonhufvud. Csaba összegzésével: „A megelőző 200–250 év letisztult és sajátosan közgazdasági gondolkodási rendje az, ami a térkép és irányító a konkrét események végtelenében. És ennek a sajátos gondolatmenetnek a kellő ismerete óv meg – a történelmi közelítés és ismeretanyag megőrzése mellett – a korábban már elkövetett hibák vég nélküli ismétlésétől éppúgy, mint a részérdekek és a változó politikai divatok (...) kiszolgálásától.”¹¹

3. A lejtő előtt és azon megindulva

Vajon hogyan jutott el tudományunk mégiscsak a fentiekben vázolt és a jelent jellemző – valljuk be – áldatlan állapotokhoz? A korszakhatár természetesen nem egzak, egyrészt az elmélettörténet elhalásának fokozatossága, másrészt az e folyamatot erőteljesen katalizáló mainstream közgazdaságtan tényerésének időbeli aszinkronitásai miatt. Weintraub a II. világháborút jelöli meg fordulópontként, mint ami előtt a történelmi szemlélet retorikai alkalmazása még szerves tartozéka volt a tudomány szak irodalmának, ezt követően azonban a „tisztá” közgazdaságtan és a tudománytörténet már „külön utakon” jár, egyúttal az esztétikai diskurzus háttérbe szorul.

Leírásában a háború előtt – hozzátevé, hogy a főáramon belül is a „sodorvonalat” jelentő neoklasszikus doktrína már az 1800/1900-as évek fordulójára uralkodó pozíciót vív ki magának Angliában – az alábbi főbb tényezők jellemezték a közgazdasági gondolkodás intézményesülését:

- A tudománytörténet volt hivatott az érdeklődő „nagyközönség” számára érthetővé tenni a közgazdasági gondolkodás természetét és jelentőségét;
- A tudomány szak viszonylag független volt bizonyos kormányzati érdekektől – helyette társadalmi elkötelezettség, szociális érzékenység jellemezte kutatási programjait;
- Ezek a programok „magánkutatás” jellegűek, finanszírozásuk pedig elsősorban szintén magánforrásokból és nem közösségi pénzből valósult meg.

A most vázolt kontextusban a háború után bekövetkezett változások azok, amelyek – összefonódva a közgazdaságtan szakmai bázisának társadalmi és akadémiai megbecsülés megszerzésére irányuló, a „nagy válság” okozta presztízsveszteséget feledtetni kívánó törekvéseivel – végső soron egy félresikerült „profiltisztulás” kiteljesítéséhez vezetnek a diszciplína tartalmi-formai arculatában.¹² A legfontosabb mozzanatok ezen a téren az alábbiakban összegezhetők:

- A közgazdaságtan „alkalmazott” jellegének felerősödése, amennyiben az új tudósgeneráció kinevelése mellett fokozatosan fontos társadalmi „megrendelések” címzettje is lesz. Amint Csaba fogalmaz: „A technicista ortodoxia áttörése a második világháborús szükségletek megjelenéséhez köthető (...), valamint az állami gazdaságirányítás, számbavétel és kiutalásos rendszer ellenőrzési és tervezési igényeivel függ össze. (...) Az »idők szava« Európában is és világszerte az államosítás, a központosítás és a tervezés irányába hatott. Ezek mind nemzetgazdasági, mind vállalati szinten igényelték a formalizált módszereket. (...) E törekvés (...) jelentős igényt támasztott a módszertanilag képzett és előrejelzéseket, valamint nemzetgazdasági számításokat és modellezést végezni képes szakértők iránt.”¹³ (Tegyük hozzá: egy külső entitás „leckéit” teljesítő – mint egyfajta „prostituált” szerepet vállaló – kutatások Lorenz meglátása szerint igencsak nehezen egyeztethetők össze az igazi tudományra jellemző kötetlen szellemi játékkal.)¹⁴
- Mindez értelemszerűen a kutatások finanszírozási forrásainak átstrukturálódásával jár: a támogatás egyre inkább közpénzből történik. Ennek felhasználásáról, a „feladott” problémák megoldásának sikeréről/sikertelenségéről ugyanakkor a tudományszakot immár magától értetődő beszámolási kötelezettség terheli a „megbízók”, a társadalom felé;
- A kutatómunka „hatékonyágát” a természettudományokhoz hasonló szigorú, egzakt módszertanon alapuló igazolás teszi hitelessé, ami egyúttal a közgazdaságtan „felnőtté” válását is reprezentálja az akadémiai szféra előtt – tegyük hozzá: intézményesülését is erőteljesen katalizálva.

Vajon miként érintik a fenti változások az eszmetörténet státuszát? Elvileg nem feltétlenül kellene defenzívába szorulását kiváltaniuk, hiszen a történeti narratívák gyakran – bár korántsem mindig elvszerű módon – szolgáltatják a létező struktúrák, formációk, gyakorlat apológiáját. És valóban, a tudománytörténet a fentebb említett gazdasági problémákat megoldó (társadalmi megrendeléseket teljesítő) új, „hatékony” tudományos tézisek történeti felvezetését, a „megvilágosuláshoz” való eljutás gondolati ösvényének bemutatását felvállalva, vélhetően megmaradhatott volna legalább a mainstream csatlós-szerepében. Ez a kollaboráció a whig történelemírás (abszolutista vagy racionális rekonstrukció)¹⁵ eszméjével való széleskörű azonosulást követelte volna meg, ami – tegyük hozzá – egyébként akár értelmes/értékes hozzáállást is jelenthet, ha a régi gondolkodók a jelen tudáshoz való hozzájárulását – mint a múlt nekünk szóló „üzenetét” – keressük.

Az elméletörténet azonban nem fogadja el – legalábbis egyértelműen – ezt a szerepet: a whig szemlélet helyett legalább annyira jellemzi a történeti (relativista) felfogás, azaz hagyományosan „heterodox” palettán – egyúttal lehetőleg „pártatlan” nézőpontból – interpretálja egyaránt a mainstream melletti és azzal ellentétesnek minősülő nézeteket is. Amint Weintraub írja: „A tudománytörténetek a világháborút követően (...) a tudományt egy összefüggő erőfeszítésnek láttatták, amelyben a problémák vagy a nehézségek a korábbi tudományos munkálatok befejezetlenségéből vagy éppen hibás voltából eredtek. A tudományos közösséget úgy ábrázolták, mint amely a tudományt a [szorosan értelmezett társadalmi kötelezettségek helyett] saját tudományos kérdéseinek, saját

megoldatlan problémáinak megoldására művelte.”¹⁶ Az elmélettörténet ezért, mint „téves”, vagy „gyanús” elméleteket is ismertető „hűtlen” tudáshalmaz „kegyvesztetté” válik, aminek egyik megnyilvánulásaként immár a „közgazdaságtan alapelvei” – vagy hasonló című – tárgyak feuduma lesz a „nagyközönség” ez irányú alpműveltségét biztosító funkció.¹⁷ Amint Hughes fogalmaz: „Úgy találták, hogy a történészek, és akikkel szellemileg szövetkeztek, valamiféle támadást intéztek a tudomány »morális tartása«, »ismeretelméleti tekintélye«, és így legitimitása ellen.”¹⁸ „A történészeket [ugyanakkor] (...) teljesen zavarba ejtette a vád, hogy ők a tudományt »támadják«, vagy hogy delegitimálni akarják azt, hiszen éppen a modern társadalmak tudományának gazdagsága, komplexitása és fontossága vonzotta e történészeket, hogy karrierjüket a tudomány és tágabb társadalmi kontextusa megértésének szenteljék”¹⁹ – fűzi hozzá Weintraub.

Feltehetjük a kérdést: vajon funkcionális tekintetben nem hiányzik a tudomány-szaktól „áruló Nemecekként” kiebrudalt elmélettörténet a gazdasági folyamatok leképezésére hivatott „legújabb kori” elméletek létrehozása során? Ugyancsak Weintraub sorait citálva kapjuk meg a válasz egyik elemét: mivel „a tudósokat többé nem merész és

kreatív egyénekként, hanem az alapvető nemzeti érdekeket kiszolgáló közösség tagjaként állították be, (...) [ez] új keretbe helyezte azt a folyamatot, amelynek alapján a fiatal tudósoknak szocializálódniuk kellett a mindenkori tudós közösség legjobb gyakorlataihoz.”²⁰ Az új keret pedig inkább „technokrata”, semmint értelmiségi hozzáállást követel meg az ifjú titánoktól.

E tendencia fontos, egyúttal dicstelen „hordalékként” az egyetemek társadalmi szerepe is új értelmezést nyer, immár a munkapiac egyszerű „beszállítóiként” tételezve a felsőoktatást. „Mihelyt [pedig] a kutatásra fordított összeget, a kutatók és az egyetemi szakemberek díjazását az állam vagy egy nemzetközi szervezet, netán egy alapítvány fedezi, (...) sem az állami intézmények, sem a gazdasági hatalom képviselői nem csinálnak többé titkot abból, hogy az egyetemet mindenestül alá akarják vetni a maguk közvetlen szükségleteinek” – vélekedik Karnoouh.²¹ Ezek az igények pedig ritkán követelik meg az alkalmazottaktól azokat az ismereteket, amelyekkel a szakmai értelmiség rendelkezik: „Ki hallott volna valaha is az akadémiai körökön kívül olyan munkaadóról, akit meghatott volna, hogy egy pályázó tantárgyat vett fel a közgazdasági gondolkodás történetéből?” – tódítja Samuelsont fricskázva Blaug.²² A kialakult status quo abnormitására Galántai rendkívül figyelemre méltó dolgozatában mutat rá, amelyben komoly érveket sorakoztat fel a felsőoktatás és munkaerőpiac ab ovo funkcionálisan integrált társadalmi alrendszerként való felfogásával szemben.²³

4. Az önhietség bódulatában

Az elmélettörténet és a „tisztá” közgazdaságtan II. világháborút követő viszonyának fontos mozzanatát képezi ez utóbbi diszciplína akadémiai elfogadtatása, amelynek ára – mint fentebb már utaltunk rá – a „magas tudományok” elemzési és bizonyítási instrumentumainak „sikerés” adaptálása volt. Az „előkelő társaságba” újonnan felvételt nyert neoklasszika igazi sznobként viselkedik: immáron „kiérlelt és végső igazságok”

hirdetőjeként vet narcisztikus pillantásokat önmagára, miközben saját – pedigrével kevésbé felruházott – múltját igyekszik elfelejteni. Provinciális kifejezéssel élve „jól megvan” – mintegy Say instrukciói nyomán – a korábbi időszak hibáinak és tévedéseinek leltározójaként számontartott, horribile dictu: „pártütőnek” kikiáltott elmélet történet nélkül is.²⁴

A mainstream közgazdaságtan új önmeghatározásával látszólag adekvát az az attitűd, melynek szellemében a „beérett” diszciplínákhoz hasonlóan „objektív” elemzéseket kíván végezni, eleget téve a vizsgálat tárgyához való „semleges”, „pártatlan”, „értékmentes” viszonyulás követelményének. Úgy tűnik, mintha éppen ezáltal lenne képes korrekten módon teljesíteni a vele szemben újólag támasztott társadalmi elvárásokat: pl. a valóságos összefüggések felismerésén, azok helyes értelmezésén alapuló releváns gazdaságpolitikai diagnosztikát szolgáltatni. Vegyük azonban észre, hogy ezen törekvések, versus a modern közgazdászok „nemzeti érdekeket kiszolgáló közösségként” való meghatározása között ellentmondás feszül. Amely csak látszólagos, mivel – hasonlóan az értelem és érzelem között gyakran emlegetett ugyancsak hamis antagonizmus példájához – valójában nem létezhet (legalábbis a társadalomtudományokon belül) értékfüggetlen gondolati rendszer.²⁵ Ennek erőltetése mélyebb tartalom nélküli általánosságokhoz, üresen kongó, szociális mondanivalót nélkülöző formák konstruálásához vezet.

A közgazdasági főáram sajnos nem kerülte el ezt a csapdát. Amint Madarász fogalmaz: „A közgazdaságtan intézményesülése és professzionizálódása azt is megalapozta, hogy a tudomány fejlődését a külső gazdasági, társadalmi, politikai stb. feltételek helyett (külső történetírás) az elméleti problematika önálló dinamikája (belső történetírás) szabja meg.”²⁶ Azaz: a valós problémákra való reflektálás helyett egyre inkább öncélú, belterjes, narcisztikus indíttatású közlemények jellemzik a tudomány szakirodalmát. „A közgazdaságtan – különösen annak főárama a (...) neoklasszikus szintézis – művelői sorra-rendre adósk maradtak a társadalmat leginkább foglalkoztató kérdésekre időben adott releváns válaszokkal. (...) A »magas tudomány« művelői kedvelik az elefántcsonttornyot, és lenézik a gyakorlat küszködését, ez a szakadék a közgazdasági elmélet és a gyakorlat között – méghozzá mind a gazdaságpolitika és az üzleti világ szintjén – szembetűnően és tartósan áthidalhatatlanná vált”²⁷ – figyelmeztet a veszélyekre Csaba is.

Amint a fentiekben Lorenz nyomán utaltunk rá: a tudományos megismerésben elért progresszió normális esetben igenis igényli a kötetlen, korlátoktól mentes szellemi játékot, amely – természetéből adódóan – valóban öncélú. Valójában nem is ezzel lenne baj, hanem ama tendenciával, ami egyrészt ennek a „játéknak” a túltengését, kizárólagosságát hozza magával, kiszorítva a valósághoz való – legalább időleges – visszacsatolásokat is. Csaba sorai éppen erre a jelenségre világítanak rá: „A neoklasszikus főáramú ortodoxia tárgyalásmódjából következik, hogy a való élet (...) eseményeire nézve az elméletnek (...) nincs mondanivalója, mert nem is lehet, hisz nem is arra kérdezett.” Továbbá: a főáram „a való világról nem is kísérel meg bármit állítani, ez tudománytalan feltevésnek minősülne.” Végül: „Az efféle szellemi faragatlanság sajnos ma már – amerikai mintára – a kötelező jó modor részévé vált. (...) A tanszékek önértelmezésében a valóságtól való távolság önértékké magasztosul.”²⁸ (Hasonlóképpen, mint amikor a Böhm-Bawerk által definiált „termelési kerülőutak” soha nem „kívánnának” visszacsatlakozni az erőforrások és fogyasztási javak közötti elsődleges szekvenciához...) „A főáram (...) [rádásul] nem fogad el semmi-

lyen más tárgyalásmódot, mint a deduktív, modellszerű gondolkodást és a matematikai nyelven történő kifejtést” – állapítja meg Colander.²⁹ „A főáramú lapokban a közlésre való elfogadásnak meghatározó mozzanata a kifejtésben alkalmazott modellezési technika, méghozzá minden érdemi/tartalmi kérdést maga alá rendelve” – fűzi hozzá Csaba.³⁰

De még ebben a formában is elfogadható, sőt, hasznos lenne egy, csupán logikai struktúrák létrehozására, analizálására szakosodott diszciplináris szegmens, hiszen pl. a matematika művelőit sem illeti szemrehányás a maguk kifejezetten absztrakt világában való – a gyakorlati alkalmazásokra való odafigyelést általában mellőző – kalandozásaik ellenére. A matematikusok azonban – szemben a közgazdasági mainstream művelőivel – nem lépnek fel azzal az igénnyel, hogy a „külső világ” leírásának egyetlen, kizárólagosan autentikus képviselői lennének. Szintén Csaba sorait idézve: „A szakma mibenlétét és teljesítményét áttekintő összegzések jelentős része [azonban] azzal a megengedhetetlen megoldással él, hogy indoklás és alapozás nélkül, önkényesen, a szerző(k) ízlése szerint határolja körül azt, mi is a közgazdaságtudomány.”³¹ Végeredményként előttünk áll egy módszertani kizárólagosságot erőteljes arroganciával hirdető és érvényesítő, valamint Robbins, és napjainkban Becker tudományos programját beteljesítő, önmagát jóformán csupán döntéseméletként definiáló – bár ezt „imperialista” módon bármely emberi megnyilvánulásra kiterjesztő – redukcionista diszciplína. Amely – kimetszve a tudomány korpuszából a gazdaság- és elmélettörténetet, gazdaságszociológiát, gazdaságföldrajzot, gazdaságfilozófiát stb. – a közgazdaságtan egyedüli feladatát abban látja, hogy az emberek viselkedését tanulmányozza – az „amputált” részek hagyományos „felségterületein” is! – a különféle alternatív felhasználási lehetőségekkel bíró, szűkösen rendelkezésre álló eszközök és az elérni kívánt célok összefüggésében...³²

De vajon hogyan volt képes ilyen rendkívüli áttörést elérni egy, a tudományszak küldetését szinte abszurd módon szimplifikáló, ráadásul legtöbbször irreleváns problémákon rágódó, majd életidegen következtéseket szolgáltató koncepció? Magyarozatként hajlamosak vagyunk a primitív organizmusok gyakran nagyfokú túlélési esélyeit megokoló mechanizmusra gondolni. Eszerint az élet legkezdetlegesebb formáinak lehetőségei – éppen mérhetetlen egyszerűségük, ezért „igénytelenségük” miatt – nemegyszer meghaladhatják a szerveződés bonyolultabb szintjeire jutott struktúrák fitnesztét, hasonlóképpen, mint amikor bizonyos „világlágerek” rendkívüli népszerűsége tesznek szert a jóval kifinomultabb ízlést kiszolgáló zeneművekkel szemben. Persze „minél inkább hiányzik a diverzitás (...), annál valószínűbb a degeneráció veszélye” – jegyzi meg mély egyetértésünkkel Csaba,³³ aki – Colander és Landreth nyomán – a mainstream ortodoxia térnyerését ugyancsak nagyfokú „intézményesülési” (reprodukciós) képességében látja, kiemelve az alábbi tényezők fontosságát.³⁴ Eszerint a főáram szellemi termékei

- megfelelő projekciós felületei bizonyos „tudományos divatoknak”,
- különösen a fizika által használt formalizált, egzakt, csak „beavatottak” számára érthető, a „közembereket” pedig elkápráztató modellek, levezetések alkalmazásának,
- melyeket meghatározó, „menő” demiurgoszok (pl. Samuelson, Lucas, Solow stb.) képviselnek és terjesztenek,
- valamint az ő nevükkel fémjelzett „céh” (kontraszelektív) önkiválasztási mechanizmusa ruház fel extra „életerővel”.

- Végül – de nem utolsósorban – az automatizált gyárakra emlékeztető tömegegyetemeken – szervezési megfontolásokból – egységesíthető belépési és számonkérési követelmények kívánatosak, ezeknek pedig ugyancsak formalizálható metódusok felelnek meg leginkább. Melyeket akkor is alkalmaznak – figyelmeztet Szentés³⁵ –, ha ezek az intézményből kikerülő diákok képességeinek fejlődését és leendő munkahelyeiken majdan hasznos skillek elsajátítását nem (különösebben) segítik elő.

5. Kilátás az elefántcsonttoronyból

Óhatatlanul is felmerül a kérdés: a valóságtól eltávolodó főáramú közgazdaságtan vajon mennyire tud eleget tenni a felemelkedésében oly nagy szerepet játszó „társadalmi megrendeléseknek”? Keynes – igazi váteszként – már jó előre megkongatta a vészharangot, a Malthus utáni hivatásos közgazdászok – meglátása szerint életidegen – elméleteit ostromozva. Csaba viszont a jelenkori helyzetről tudósít: „A szakma hagyományos fegyvertársa, az üzleti elit is egyre kevésbé érdeklődik az átlagos elméleti tanzsékek kibocsátása és főképpen az ott végzetek alkalmazása iránt. (...) A döntéshozók egyre kevésbé érzik pótolhatatlannak, hogy döntéseiket egy egyre inkább önmagába zárkózó közösség, az elméleti közgazdászok eredményeivel alapozzák meg.”³⁶ És mivel az (alul)tájékozott szakmai közönség az elmélettörténetet – divergáló pályáik ellenére – mind a mai napig hajlamos a kompromittálódott főáram „köreihez” sorolni, az így kialakult tragikomikus „kabátlopási ügy” még tovább rombolja a történeti diszciplína amúgy is megtépázott tekintélyét.

A gazdasági praxis reagálásaként „az üzleti iskolák jelentős része (...) élesen elkülöníti a maga gyakorlatias [értsd: piacképes] képzési programját az »elméletieskedéstől« [vele együtt persze a „történetieskedéstől” is], holott e (...) területek kapcsolata kézenfekvő.”³⁷ Másrészt hazánkban, de a világban is „szembeötlő a szűkebben vett közgazdasági elméletet legfeljebb mutatóba [a tudománytörténetet pedig még annyira sem] felvezető üzleti képzés 90 százalékos vagy azt meghaladó súlya”³⁸ – írja Csaba.

Itt tartunk ma. Vajon irreverzibilisek a fentebb vázolt folyamatok, vagy – pestiesen szólva – még van visszaút a „lecsóból”, amely felé az un. közgazdaságtan halad?

JEGYZETEK

1. Mueller (2015) 21. o. Tegyük még hozzá: Stigler gyászos teljesítménye annál is „figyelemre méltóbb”, hogy sok éven keresztül az általa negligálni kívánt tárgy oktatója, értékeinek elvileg ismerője volt.
2. Boulding (1971): 232–233. o.
3. Földes (1902): 481. o.
4. Schumpeter (2000): 31. o.
5. Blaug (2003): 246. o.
6. Idézi Kautz (2004): 24. o. lábja.
7. Say (1826): II. 540. o.
8. Whitehead (1929): 162. o.
9. Idézi Blaug (2003): 235. o.

10. Leijonhufvud (1973): 336. o.
11. Csaba (2014): 34–35. o.
12. Weintraub (2010): 135–136. o. Jegyezzük meg: a nagy válság „szakmai fiaskója” is nagyban kapcsolható a mainstream már megkezdett „profiltisztítási” törekvéseihez. Ennek további erőltetése mintha Einstein gyakran idézett bon mot-ját negligálná, miszerint „egyetlenegy probléma sem oldható meg azon a tudatossági szinten, amelyen az keletkezett.”
13. Csaba (2008): 291–292. old.
14. Lorenz (1997): Pl.: „Valamely cél nagy vonzereje megakadályozza az olyan faktorokkal való játékot, amelyek kombinációjából egy probléma megoldása adódhatnék.” 78. o. L. még 79–82. o.
15. A whig vs. történeti szemléletű narratívák lényegéről jó leírást ad pl. Madarász (2000).
16. Weintraub i. m. 139. o., kiegészítés tőlem – B. J.
17. Mindez természetesen a finanszírozási források elosztása terén is hendikepet jelent a tudománytörténeti kutatások számára. L. Weintraub i. m. 148. o.
18. Hughes (1997): 22. o.
19. Weintraub i. m. 143. o., kiegészítés tőlem – B. J. Lásd még 146–148. o.
20. Weintraub i. m. 138. o., kiegészítés tőlem – B. J.
21. Karnoouh (2000). Kiegészítés tőlem – B. J.
22. Blaug i. m. 235. o.
23. Galántai (2014).
24. Vegyük észre a Hegel és Marx gondolatmenetével paralel következtetést, melyek szerint egy tökéletes formációhoz való eljutás révén mintegy a „történelem” végéhez érkezünk.
25. Lásd pl. Csaba (2013): 5–6. o.
26. Madarász i. m. 16. o.
27. Csaba (2013): 1–2. o.
28. Csaba (2014): 26., 50. és 23. o.
29. Colander (2009): 7–9. o., kiegészítés tőlem – B. J.
30. Csaba (2008): 287. o.
31. Csaba (2013): 4. o., kiegészítés tőlem – B. J.
32. Lásd: Robbins (1935): 16. o., továbbá Cserne (2000).
33. Csaba (2014): 58. o.
34. Csaba (2008): 293–295. o.
35. Szentés (2007).
36. Csaba (2008): 296–297. o.
37. Csaba (2008): 297. o., kiegészítések tőlem – B. J.
38. Csaba (2013) 11. o., kiegészítések tőlem – B. J.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Blaug, M. (2003): Elméletörténetet ne! Közgazdászok vagyunk! In: Bekker Zs. (szerk.): Tan-
történet és közgazdaságtudomány, Aula Kiadó, Budapest.
- Building, K. E. (1971): After Samuelson Who Needs Adam Smith? History of Political Econo-
my, 3 (2) pp. 225–237.
- Colander, David (2009): The Making of a European Economist. Edward Elgar, Cheltenham,
UK, Northampton, MA, USA.
- Csaba László (2008): Módszertan és relevancia a közgazdaságtanban. A mai közgazdaságtan és
a társtudományok. Közgazdasági Szemle, LV. évf., április, pp. 285–307.
- Csaba László (2013): Kérdőjelek a közgazdaságtanban és oktatásában. Közgazdasági Szemle,
LX. évf., január.

- Csaba László (2014): Európai közgazdaságtan. Akadémiai Kiadó, Budapest.
- Cserne Péter (2000): Gary Stanley Becker, a preferenciák és a közgazdaságtan imperializmusa. Szociológiai Szemle, 1.
- Földes Béla (1902): A nemzetgazdaságtan és módszere, s a társadalmi tudományok terén való kutatás nehézségei. In: Közgazdasági értekezések, I. köt. Politzer Zsigmond és Fia, Budapest.
- Galántai László (2014): A tudás és társadalma. Felsőoktatás és munkaerőpiac kapcsolata a késő modern társadalomban. MSc szakdolgozat, Pécsi Tudományegyetem, KTK, Pécs.
- Hughes, Joseph P. (1997): Whigs, Prigs, and Politics: Problems in the Contemporary History of Science. In: Söderquist, T. (ed.): The Historiography of Contemporary Science and Technology. Harwood Academic Publishers.
- Karnóouh, Claude (2000): Az egyetemek új szerepe. Korunk, szeptember.
- Kautz Gyula (2004): A nemzetgazdaságtan és irodalmának történeti fejlődése. Aula, Budapest.
- Leijonhufvud, Axel (1973): Life Among the Econ. Economic Inquiry, vol. 11, issue 3. pp. 243–379.
- Lorenz, Konrad (1997): Ember voltunk hanyatlása. Cartafilus Kiadó, Budapest.
- Madarász Aladár (2000): Előszó. In: Madarász A. (szerk.): Közgazdasági eszmetörténet. Szöveggyűjtemény. Osiris Kiadó, Budapest, pp. 7–25.
- Mueller, John D. (2015): A közgazdaságtan megváltása. A hiányzó elem újrafelfedezése. Mathias Corvinus Collegium, Budapest.
- Robbins, Lionel (1935): An Essay on the Nature and Significance of the Economic Science. (2nd ed.) Maxwell, London.
- Say, Jean B. (1826): Cours Complet d’Economie politique. Guillaumin, Paris.
- Schumpeter, Joseph A. (2000): Bevezetés. In: Madarász A. (szerk.): Közgazdasági Eszmetörténet, Osiris Kiadó, Budapest.
- Szentes Tamás (2007): A közgazdaságtan oktatása, avagy mit, miből és hogyan (ne) oktassunk? Köz-Gazdaság, 2. évf. 2. pp. 141–170.
- Weintraub, E. Roy (2010): Közgazdasági tudományháborúk. Fordulat, 9. pp. 132–153.
- Whitehead, Alfred (1929): The Aims of Education and Other Essays. Williams and Norgate, London.